

DE CANDO O SEÑOR LAMOTE ARGALLOU UN ESCRITOR CHAMADO PACO MARTÍN

WHEN MR. LAMOTE CONCOCTED A WRITER NAMED PACO MARTÍN

Lois Pérez

Mestre e escritor

O italiano Gianni Rodari, o autor de *Contos por teléfono* e da *Gramática da fantasía*, dixo que a mellor porta de entrada para unha nena ou un neno á literatura infantil e xuvenil non era unha porta, senón que era unha fiestra, aseveración que posibelmente subscribise o señor Lamote. E nese conto marabilloso que é *Onde viven os monstros*, Maurice Sendak fai entrar e saír a Max, o seu protagonista, por unha fiestra que separa a fantasía da realidade.

Así que eu, se mo permitides, ademais de atuavros, entrarei por unha fiestra esta tarde, segundo a fórmula de entrada que lle escoitei nalgunha ocasión ao noso amigo e compañeiro Manuel Rivas, o meu director en *Luzes*, cando falaba dun alcalde que ao comezar un mitin dixo dende o alto do palco: “antes de hablar, voy decir unas palabras”. E debes desculpame se non digo que alcalde era porque a xente do Porriño é xente discreta e humilde que non lle gusta nada transcender.

Porque como sabedes, o rexedor Alberte Airas Abelaira é un personaxe importante en *Das cousas de Ramón Lamote*, pois ademais doutras cuestións que contén, *Das cousas de Ramón Lamote* ten a *súa* visión política. De feito, é posíbel que algúns dos rexedores que hoxe vemos polo país adiante procedan tamén do maxín de Lamote. E relendo o libro do Paco, veume á cabeza o rexedor de Agolada, que nunha intervención maxistral nun pleno espetoulle moi alporizado ao líder da oposición:

—Ti estasme chamando *monólogo*, ou? Estaslle chamando *monólogo* ao alcalde de Agolada? Respóndeme si ou non se me chamaches *monólogo*!

Pois eu opino que este home tería ben merecido un *marmolubio*, deses que tanto se cotizan na obra que hoxe nos ocupa que é a do Paco Martín. E xa que estamos, prégoille modestamente á Academia que teña a ben incluír unha quinta acepción de *monólogo* no seu dicionario: ou ben a de *monólogo*, como insulto, ou ben como *simio de despois*.

Ben, así que se a epistemoloxía quedou aclarada eu sei que agora estaríamos no chamado exordio, pois hai un mes un dos meus mestres, Quico Cadaval, deunos unha improvisada lección a Carlos Blanco e a min, antes dunha actuación, nos camerinos do Auditorio Gustavo Freire, sobre as partes que compoñen o discurso clásico. Entón, a pesar de que *exordio* poida soarvos a *desterrado de Ordes*, como lle soaría a Gonzalo Navaza, o autor desa marabilla que é *Elucidario*, esta é a parte que pretende atraer a atención e o ánimo das oíntes e onde enunciarei o meu propósito hoxe aquí, que non é outro que demostrar, ao contrario do comunmente aceptado, que non foi Paco Martín quen argallou un personaxe chamado Ramón Lamote, non. Eu sosteño que foi un personaxe chamado Ramón Lamote quen argallou o escritor chamado Paco Martín. Son consciente de que esta afirmación puidese causar lixeira controversia entre as aquí presentes, pero pídovos que me deixedes explicarme.

Eu coñecín tres primeiras veces o Paco Martín. Na homenaxe ao Darío Xohán Cabana, con motivo da reedición d'*A fraga amurallada* de hai quince días, contei que, nunha ocasión, hai xa uns anos, subía eu por aquí mesmo, por diante do Círculo en dirección ao concello e aló arriba, ao lonxe, pareceume ver a estatua de Ánxel Fole acompañada doutras dúas persoas, que parecían estar falando con el. Había unha cuarta figura de costas a min que logo souben que era o fotógrafo Xurxo Lobato. Os outros eran o Darío e o Paco. Ao encontralos, o Darío díxolle ao Paco:

—Este é o Lois, meu parente, xa vai escribindo algo. Non sei sé é meu sobriño ou se é meu primo, pero é o fillo da Carme e do Ovidio.

Entón eu díxenlle ao Paco:

—É que ti fuches mestre noso no Luís Pimentel, na Piringalla.

E entón o Paco quedouseme mirando e dixo:

—Ai, ho... E logo todo o que che aprendín non che valeu pra máis nada na vida que pra ser escritor?

Logo botamos unha gargallada. E lembro que aquel día o Xurxo Lobato tirounos unha foto aos tres nos soportais do concello.

E eu aquí vin unha misteriosa correspondencia entre Lamote e ese escritor que deu en argallar chamado Paco Martín: ao igual que no libro, onde Lamote é un pasaxeiro en tránsito, onde non parece haber avance e onde non hai unha secuencia moi marcada na narración por esa ambigüidade temporal, próxima aos soños que o noso protagonista debuxa ou escribe. Lamote, ao xeito do *Bartleby* de Melville, está a expensas do mundo, *preferiría non facelo*. E Lamote argallou un escritor que é escritor ao seu pesar e, porén, o Paco escribiu. E moito. Hai unha certa indolencia descrida no seu carácter e nos seus actos e posúe un espírito fuxidío e esquivo, pero cando ten a posibilidade de incidir no mundo a través da fantasía e a imaxinación, entón vira en entusiasmo e brilla. Coido que é Lamote quen lle outorga eses trazos a Paco Martín.

Darei outro argumento de peso, a psicoloxía de Lamote é similar á do escritor que argallou: Lamote é resignado co procurador; é paciente coa señora que non o deixa pasar na escaleira; é displicente como conferenciante pero tamén ousado e inventivo; fica atónito e perplexo co perruqueiro e mantén intacta a súa capacidade de asombro diante do mundo cotián e desa realidade aparentemente anódina. Tamén é feliz co Reparante na casa. No mundo real, sabemos do humor do escritor argallado por Ramón Lamote. David Otero contounos que, nalgunha reunión mantida na Coruña con compañeiras e compañeiros da profesión, ao despedirse deles dicía: “Adeus, marchó para Galicia”.

Pode ser que este escepticismo humorístico cara á Coruña tivese algo que ver con aquela vez que ía el no coche co David tentando atinar co desvío axeitado, cando se lles achegou un policía municipal en moto que, logo de mirar a matrícula de Lugo, espetoulle moi convencido: “Mire usted, que esto no le es Lugo”.

As outras dúas veces que coñecín o Paco Martín foron moito *despois*, aló na infancia. E perdoadade este lapso temporal que non é tal. Coido que lle agradaría ao responsábel de todo isto que é o señor Lamote. Antes có Paco Martín, coñecín o seu irmán, Jose Luís, o director da escola. É certo que esa súa condición levábanos a non intimar moito con el, pois aínda estábamos descubrindo o concepto de xerarquía e autoridade e iso podía incluír unha visita involuntaria ao seu despacho por ignorar certos protocolos da institución educativa. O caso foi que un día estábamos con el na aula de informática e vinme expulsado fóra dela por un inoportuno texto que lucía

esplendoroso na miña pantalla. Eu escribira: “este ordenador é listo de carallo”. Pero máis listo era o director, que estaba detrás miña.

E alí fóra cando el me explicaba que iso non era un escrito apropiado, apareceu seu irmán. Díxolle:

—Paco? Sabes quen é este? É o fillo da Carmen.

E díxome:

—Coñeces a Paco Martín? Pois tamén escribe, coma ti.

Eu asentín pouco convencido. Pero ao pouco daquel encontro lin este libro. É unha quinta edición de novembro do oitenta e sete, o mesmo ano no que sae *Aire nos dentes* de Agustín Fernández Paz e calculo que lin o Lamote no oitenta e nove. Para entón, moitas e moitos de nós xa leramos *O misterio das badaladas* de Xabier Docampo, que saíra no oitenta e seis. Velaí están entón os tres fundadores do que o meu padriño literario e amigo, Manuel Bragado, definiu como a xeración Lamote: Xabier Docampo, Agustín Fernández Paz e, por suposto, Paco Martín. E Fina Casalderrey. Xeración que tamén pasaron a integrar Helena Villar Janeiro, Antón Cortizas, Antonio Reigosa ou Concha Blanco, entre outras/os. Nas palabras do Manolo:

Os tres, premios nacionais; os tres, mestres da escola das pombas; os tres, amigos de corazón; os tres, trabes desas letras chairegas universalmente galegas.

De feito, segundo lle escoitei á Amelia, Amelia Outeiro, e á miña curmá Alexandra Cabana, era habitual que o Paco chancease co Darío e co Manuel María dicíndolles: “A ver os da Chaira que facedes, que calquera día invadides Fingoi”...

E pregunto: non é esa retranca celestiniana do Paco, no sentido enunciado por De la Vega n’*O segredo do humor* un calco da de Lamote cando teoriza sobre os *marmolubios*? Xa o dixo o Darío cando lle deron ao Paco a navalla de ouro da Casa Manuel María en Outeiro de Rei:

[...] Porque o Manuel botou toda a vida construindo a Terra Chá, que antes de vir el nin sequera é seguro que a houbera, e aumentándolle as beiras por medio de adeallas máis ou menos ilegais: ora zarraba un pouco por Abadín, ora mudaba os marcos un pouco pra aló de Fingoi [...]

Porque xa dicía o outro que sempre a lingua foi compañeira do imperio. E velaí que ata que ti lle puxeches remedio a expansión imperialista da Terra Chá carecía dunha lingua, esa magnífica lingua que non só inventaches, senón que prestixiaches internacionalmente co máis simpático profesor que coñecín na miña vida, ese Ramón Lamote que tanto se parece a ti. [...]

Até a lectura de *Das cousas de Ramón Lamote*, a nosa fantasía literaria estaba moi influenciada polas imaxinacións d'*A historia interminábel* de Michael Ende, na versión de Alfaguara e tamén pola película do mesmo nome que puidemos ver no antigo e extinto Gran Teatro: alí estaban Fújur, Atreyu, Bastian e por suposto o home de pedra. Soaba na nosa cabeza o retrouso da súa banda sonora (cantando): *the never ending story*... Xa sabedes, cantabamos en *inglés inventado*. Xaora.

Os andeis do meu cuarto no 89 estaban dominados por Tintíns, Astérix ou Mortadelos, toda a colección xuvenil de Alfaguara, a Pippi Calzaslargas de Astrid Lindgren e maiormente moito era en castelán, aínda que xa lera-mos, iso si, as Mafaldas traducidas ao galego por Ramón Reimunde e o pai de Alba, Xoán Ramón Díaz, no oitenta e catro. Sempre digo que vin por primeira vez a miña compañeira cando tiña cinco anos, na dedicatoria da primeira páxina das Mafaldas.

Pero o caso foi que *Das cousas de Ramón Lamote* cambiouno todo. A *psicoxeografía* que aquí se manifesta conectaba con nós do xeito que o fan as grandes obras: coa súa calidade de resistencia e certa dose de surrealismo críptico, pero tamén coa súa calidade atraínte no literario que nos permitía acceder a outra forma de realidade misteriosa e suxestiva. Esta súa condición de libro-porta mergullábanos nunha versión da fantasía e a imaxinación que se unía dun xeito íntimo a nós. Porque por cada Papagaio —que era o Gardián das Palabras— e os Basiliscos d'*O paquete parlante* de Gerald Durrell, agora pousábanse no noso maxín o Reparante, os entomodelfos e os marmolubios. Ademais, o Reparante falaba, ao xeito dos animais d'*O mago de Oz*, pero tamén dos d'*O bosque animado* de Wenceslao Fernández Flórez ou *A galiña azul* de Carlos Casares, como van falar os d'*A formiga coxa*, de Marilar Aleixandre ou moitos anos despois os animais d'*A balada dos unicornios*, de Leticia Costas. O Reparante falaba en galego, Lamote falaba en galego. E todo ese universo agora pertencíanos e estaba ao noso lado. Podíamos dicirnos e imaxinarnos na nosa lingua, e agora sabíamos ademais do chairego, lingua abondo importante como para que mesmo houbera un catedrático dela como o Ramón Lamote. A nosa intuición dicíanos que esas imaxinacións poderosas transcorrían nalgún lugar desta nosa cidade.

Ao rechamante que resultaban as peripecias do Lamote uníase o magnetismo enigmático das ilustracións de Xan Balboa en branco e negro: homes e mulleres que tiñan as cabezas tortas e a mirada entre ausente e nostálgica, ensamblados uns trazos noutros que agora nos poden remitir aos ollos e miradas que aparecen nos cadros, por exemplo, da marabillosa Tamara de Lempicka.

Eses elementos que o poderían facer refractario atraíannos porque, ao tempo, había fiestras para acceder a ese universo que ía cobrando forma na nosa imaxinación: a pretensión de verosimilitude co uso de certos elementos paratextuais ficticios e interactivos a través da inclusión de páxinas de xornais ou eses ocos para que as lectoras e os lectores completasen escribindo ou debuxando, fan del tamén un libro moderno e adiantado ao seu tempo.

Así que a terceira primeira vez que coñecín o Paco Martín foi logo de lelo. E agora sabía que aquel home de aspecto distraído coñecía perfectamente todo iso que se manifestaba na miña cabeza. *Das cousas de Ramón Lamote* descubriunos que a literatura pode incidir na realidade, non só a realidade na literatura, contra eses emisarios do nada que tanto se cotizan hoxe. Cando Lamote inventa o entomodelfo e a filla do rexedor comeza a falarlle dun que ela ten estamos, dalgún xeito, lendo tamén a Cunqueiro, cando n'Os *outros feirantes*, nese conto que se titula “O home que inventou o seu pasado”, o protagonista le a nova dun asasinato en Oviedo e comeza a inventar un pasado para o asasino e a vítima até que resolve mentalmente o crime, porque esta última non era un simple avogado senón un home que gardaba un mapa de tesouros mouros. E esa mesma pegada cunqueiriana pode resoar tamén no propio Reparante, talvez a medio camiño entre o Murigante e o Tordavisco do de Mondoñedo.

Dende que lemos a parte final da carreira das nubes, nunca volvemos mirar do mesmo xeito a realidade e aprendemos a desconfiar dela. Que é o mesmo que confiarlle á realidade unha mirada distinta. Andabamos polas mesmas rúas que aquela persoa que escribira que alguén se podía dedicar a debuxar soños. O máis posíbel é que aquel home que dicían que era escritor non existise e fose en realidade un verdadeiro catedrático de chairego chamado Ramón Lamote. Estaba no noso mesmo barrio, na Piringalla. Barrio obreiro, da clase traballadora. Tardamos en saber que alguén podía considerar aquel lugar máxico para nós un barrio *marxinal*. Por non saber non sabíamos nin o que significaba a palabra *marxinal*. Nunha ocasión, xa no instituto, o profesor Jesús Sánchez del Valle dirixiuse ao Pereira, díxolle:

— Dígame usted una frase con la palabra *marginal*.

O noso compañeiro quedou pensando e díxolle:

—*Marginal vivía onda al lado mía, en Albeiros.*

Así que si: agora Talleres Micky convivía no noso maxín coa biblioteca da muller do Rexedor de Lamote. Na librería Mariló xa no só pensabamos en roubar chilindradas e maquinañas de auga, había algún libro; a librería Celta xa non era só o lugar onde un día chorei porque mordera sen permiso unha bola quente de pan que miña nai mercara na panadaría San Froilán. Aqueles lugares, influído sen dúbida pola lectura do Lamote, comezaban a representar algo máis para nós. Comezaban a estar plenos de significado, porque o libro do Paco contiña a forza da promesa. Se iso fose posíbel nel e na nosa lingua, agora sería posíbel en centos, miles máis deles. O libro como obxecto *afectante*, que move, conmove e nos transporta a través dos afectos. Os que espertan nas nenas e nenos, na rapazada, as situacións que se vivencian, os personaxes cos que nos identificamos e as imaxinacións que nos proxectan e mellor nos explican dun xeito complexo e sinxelo á vez.

Pero o certo é que aquel noso barrio foi perdendo en corredoiras e silveiras e gañando en asfalto e sumidoiros. E tubos. E eu, na parte do tubo do Lamote, non podo evitar pensar nos *Contos por teléfono* de Gianni Rodari, con ese tisme de ‘imaxinismo urbano’ ou ‘urbanismo máxico’ do italiano, que en todo caso é tamén como o Lamote unha literatura de clase: a clase subalterna, a realidade e a materia da xente do común, a anónima, transformada pola alquimia literaria do Paco nun fermoso exercicio de imaxinación e fantasía.

O Dúo Dinámico dos ianquis, Simon & Garfunkel, falaban da idea de refuxio e cantaban *I’m a Rock (son unha pedra)* —cantando—:

I have my books
And my poetry to protect me
[...]
I’m a rock...
I’m a rock...

Teño os meus libros e a miña poesía para protexerme, son unha roca... A nosa lingua e a nosa literatura protéxennos e son un refuxio. *Das cousas de Ramón Lamote* foi o noso primeiro Premio Nacional e constituíu un fito histórico para a nosa LIX. Axudou a varias xeracións de lectoras e lectores a procurarnos iso mesmo: un refuxio. Un lugar onde medrarmos por dentro e vencer as

tristezas, as imposibilidades e as amarguras que acompañan a nosa experiencia do mundo; a posibilidade de explicármonos e imaxinármonos na nosa lingua, prestixiándoa; a poñer en cuestión o inmediato da realidade e a completar a nosa interpretación da mesma a través do concurso doutras ópticas, outras perspectivas. Pero, sobre todo, o libro do Paco namorounos dunha tarefa esencial da nosa vida, talvez unha das máis importantes xunto coa de amar: a de ler. Pois isto, non o esquezamos, é tamén un dereito fundamental que temos as persoas: o dereito á lectura. Talvez a chave máis efectiva contra a violencia e a barbarie, xunto coa educación. Talvez a única chave que pode combater futuros xenocidios como o que agora sofre Palestina. Porque diante dos libros, o que somos reprégase e retrocede para avanzar despois dun xeito máis amábel e consciente do que nos rodea, como unha sorte de enredadeira. Dixo Pessoa que “nunca chegamos ao outro senón *outrándonos*”. Ese é o verdadeiro valor dos bos libros e de obras como *Das cousas de Ramón Lamote*. Pois as escritoras, os escritores, somos toupas: esgazamos a terra, letra a letra, para ascender cara a un ceo sepultado.

Exordio, narratio, argumentatio... E chegamos á *peroratio*. Remato xa: señor Lamote, sentímonos infinitamente agradecidas/os de que vostede tivese a ben argallar un escritor chamado Paco Martín. Lembramos de novo a Rodari e aquel conto: *O camiño que non levaba a ningunha parte*. No final explícasenos con dozura que hai camiños que só se abren para aquel que se atreve a ser o primeiro en cruzalos.

Antes falamos de portas de entrada na LIX e agora é o momento de saír. O señor Lamote le o cartel dunha porta que pon:

NEGOCIADO DE VISITAS Ó ENCARGADO DE AXUSTA-LAS
VISITAS Ó SR. REXEDOR.

Cando abre hai outras dúas portas: unha pon “DEVAGAR”. E a outra pon “DECONTADO”. Esta última lévao a unha muller que lle confía uns formularios. Dille:

Moi bien. Teña estes impresos, son noventa e seis pesetas.

Bótalle un latinorio e entón Lamote diríxese á outra porta, a que pon “DEVAGAR”. Despechouna e comprobou que ía dar directamente á rúa.

El xa o supuña. Moitas grazas, parabéns ao Paco Martín, parabéns ao Ramón Lamote. Longa vida aos dous.